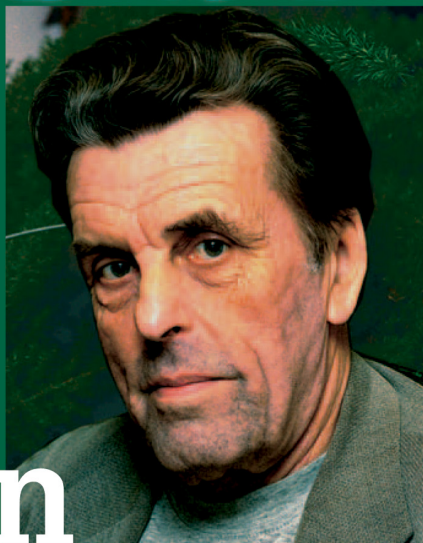

E D I C E
O S U D Y

Jan Sokol

Jak jsem se měl
na světě

E D I C E

O S U D Y

2-

RADI\$ERVIS

E D I C E
O S U D Y
?

Jan
Sokol

*Jak jsem se měl
na světě*

RADIOSERVIS

*„Paměti – ta část našeho života,
o které můžeme mluvit bez uzardění.“*

(Czeslaw Milosz)

Dětství ● ● ●

Starší člověk rád vzpomíná – tedy když na to má čas. Vrací se k tomu, co bylo. A když toho bylo v životě hodně, má dost co dělat. Nedělá to snad jenom kvůli sobě, ale možná chce – jak říká Nietzsche – „zachraňovat minulost“, to jest uvádět na pravou míru to, co se z ní překroutilo, co by se nemělo ztratit. Možná chce dohonit něco, co v té minulosti sám zapomněl, třeba se někomu omluvit nebo poděkovat. Jenže kde tu minulost vzít? Paměť není žádný záznam toho, co se stalo, ale spíš jakýsi pytlík s příhodami a obrázky, které člověka tak nadchly nebo zranily, že mu tam uvízly. Vzpomínky tam ovšem nejsou nasypané vedle sebe, ale žijí vlastním životem, všelijak se mezi sebou ovlivňují a spojují, konfrontují se s tím, co se člověk dozvěděl od

Spokojené mimino (1937)

S maminkou (1937)

jiných, a později, jak je občas vypráví, dostávají kula-
tější podobu příběhů, kde už není jasné, jaká byla ta
první zkušenost a co se k ní pak přibalilo. Dokud se jen
vypráví, není to tak zlé, ale napsané slovo trvá a stává
se dokumentem, a tak by si vypravěč měl dávat větší
pozor. Velká část této knížky vznikla z rozhlasových
vyprávění, která jsem upravil a rozšířil, poslední čtyři
kapitolky jsem napsal jen pro tento účel.

Budu mluvit o sobě, poněvadž to jinak nejde, o blíz-
kých lidech a o své práci. Měl jsem výborné rodiče,
kteří se o mne a o bratra příkladně starali. Maminka
byla s námi doma, a i když doba mého dětství nebyla
idylická – narodil jsem se krátce před válkou –, rodi-
čům se podařilo nás děti odstínit od starostí, kterých
měli až dost. Táta postavil před válkou skromný
domek v Břevnově; byly mně dva roky, když jsme se
do něj stěhovali. Měli jsme zahradu, kolem byla krás-
ná krajina, a později jsme mívali i psa.

Dětství je taková nehistorická doba. Děti vnímají
dost přesně, co se kolem nich děje, ale nevnímají
ještě vážnost jednotlivých věcí. Často se mě někdo
ptá, jak to bylo za války, „za Němců“. A mně se vyba-
ví třeba krásná stříbrná letadla vysoko na nebi, která
tak zvláště bručela. Dítě ani nenapadne, že by z nich
mohlo něco spadnout. Každý kluk měl malou brožur-
ku *Kampfflugzeuge*, kde byly fotografie všech mož-
ných letadel, takže se podle ní dala rozpoznávat
a určovat. Rádi jsme se dívali na vojáky, jak pochodu-
jí, a jen když začali zpívat, trochu jsme se lekli. Když
pochodovala ta jejich podivně mechanická hudba
s bubny a píšťalami, šel z ní strach.

Moje první vzpomínky pocházejí z velmi útlého věku. Když jsem se narodil, rodiče bydleli s maminkinými rodiči na Vinohradech u vodárny. Z té doby si pamatuji jenom jedinou věc: ve dvoře toho vinohradského činžáku jezdil zvenčí po zdi výtah – tenkrát se říkalo zdvižka. To byla tak senzační věc, jak se pomalu sunula nahoru a dolů, že si ji pamatuji dodnes. Když byla v osmatřicátém roce mobilizace, bydleli jsme už v Břevnově a rodiče mě poslali za dědečkem do Ondřejova. Strejda mě tam vezl otevřenou aerovkou a vzpomínka na tu jízdu mi zůstala v paměti, protože auto jsme nikdy neměli a svézt se v něm je pro mě dodnes trochu sváteční záležitost. A pak si ještě vzpomínám, jak jsme jeli za maminkou do porodnice, když se narodil brácha; byl hrozně maličký, ležel v postýlce a trochu pobrekával, ale hlavní bylo, že jsme tam i zpátky jeli trolejbusem s hrozně vysokými sedadly, kam mě tatínek musel vysadit.

Brzy potom, co přišli v devětatřicátém roce Němci, byla u nás na návštěvě otcova teta, paní Anna Černá. Byla to velmi energická a schopná stará dáma, dcera vesnického kováře, která se nikdy nevdala. Ještě před první světovou válkou zaváděla v Brně a potom ve Vídni moderní nemocniční režim. Dřív si stravu v nemocnici musel každý obstarávat sám, nebo mu ji nosili příbuzní, kdežto teta chodila ráno nakupovat a vedla kuchyni pro všechny – a dostala za to od císaře pána záslužnou medaili. Ve Vídni u profesora Alberta se seznámila také s T. G. Masarykem, a když se stal prezidentem, vzal si ji k sobě jako hospodyně. Ona sice vzpomínala na císaře pána, ale Masaryka si

velmi vážila, byla k němu loajální a v Lánech i v Topolčiankách mu vzorně hospodařila.

Němci tenkrát udělali velkou propagační akci, jmenovala se myslím *Hilfe aus Bayern*. Na ulicích stály vojenské kuchyně, kde rozdávali z kotlů guláš a při tom filmovali, jak zachraňují hladovějící obyvatelstvo. Já s tetou jsme byli na filmování jako dělaní, poněvadž mně byly tři roky a teta byla bělovlasá stařenka. Když jsme přišli ke kuchyni, teta se z toho všeho dala do breku, a tak nás nafilmovali, jak hladová stařenka pláče radostí, že dostane guláš. S propagandou jsme se pak setkávali celou válku, protože před naším břevnovským domem bylo pole a opukové lomy a Němci tam filmovali všelijaké „dokumenty“. Postavili třeba ruskou vesnici s kostelem a pak ji statečně dobývali. A promítali to v kinech jako dokumentární film.

Když začala heydrichiáda, viděli jsme, že tatínek má strach. Snad k nám tenkrát také přišli vojáci a všechno prohrabali, ale dobře to dopadlo, protože jsme doma nic neměli. Na rádiu musela být červená kartička s varováním, že za poslouchání cizího rozhlasu může být člověk i popraven. Rádio nesmělo mít krátké vlny, ale tatínek poslouchal na středních vlnách švýcarský Beromünster, někdy i anglické vysílání z Londýna. Tu veselou Händelovu fanfáru i slavnostní motiv z Beethovenovy Osudové symfonie, které ohlašovaly londýnské vysílání, si dodnes přesně pamatuju. Ale jen když jsme byli na návštěvě u strejdy Frantíka, mohli jsme slyšet Bruce Lockharta a Londýn v češtině.

V roce 1942 jsem šel do školy a docela jsem se tam těšil. Školu jsme neměli daleko, byla to pěkná budova

z roku 1883, v prvním patře kluci a ve druhém holky. Hodně spolužáků jsem znal, protože Břevnov byl tenkrát napůl vesnice a my kluci jsme byli pořád venku; kolem byly staré lomy a vůbec krásná příroda. Velmi dobře jsem ji poznal, když jsme podnikali výpravy do Košíř, na Bílou horu nebo až tam, co je dnes sídliště Stodůlky. Tam jsme si ale museli dávat pozor, poněvadž to už jsme byli na cizí půdě, a kdyby nás tam potkali místní kluci, dostali bychom nakládačku. S kamarády z naší dětské party jsem se pak zčásti sešel ve škole.

Tenkrát jsem také musel udělat své první takřikající veřejné či politické rozhodnutí. Mí dva starší kamarádi ze sousedství si chodili hrát na naši zahradu, poněvadž tatínek tam dal přivézt fůru písku. Jenže Vláďa byl slávista a Franta spartan a já se musel přidat k jednomu z nich. Poněvadž Franta byl větší a mluvil hodně sprostě, přidal jsem se k němu a stal se ze mě taky spartan, i když jsem nikdy na Spartě nebyl. A dobře jsem udělal. Když jsem přišel do školy, ukázalo se, že tam žádní slávisti nejsou, jenom spartani a fandové místního SK Břevnov.

Brzy přišla příprava na nálety. Někdy od roku 1943 už to bylo vážné. V rádiu pravidelně vysílali hlášení o vzdušné situaci, česky i německy – „Achtung, Achtung, die Luftlagemeldung“. Pan řídící nás nejdřív nechal vyzkoušet, za jak dlouho dojdeme domů. Kdo to měl blízko, mohl jít při náletu domů, a kdo to měl dál, musel ve škole do sklepa. Když do třídy vrazil kluk a křikl „L 15“ – to znamená, že letadla mohla přiletět za patnáct minut –, mohl jsem jít domů, ale když byl interval kratší, musel jsem do školního sklepa. My

děti jsme to ale vlastně celou válku braly spíš jako legraci. Ve sklepě měl pan školník naložená vajíčka a vždycky se hlavně staral, abychom mu do nich nekopli. Když potom létali hloubkaři, nálety stíhaček se soustřeďovaly okolo ruzyňského letiště a železničních tratí. Jednou jsme takhle leželi pod Vidoulí v trávě a čekali, až pojede vlak. Když se objevil, najednou tu byl americký mustang a začal střílet. Jenže pro nás to bylo jako ve filmu, jako kdyby to byla kovbojka. A tak doufám, že když dnešní děti koukají na násilné filmy, vnímají je podobně a nenapadne je, aby si to zkusily ve skutečnosti.

Naproti škole přes ulici je břevnovský klášter, kam jsme každou neděli chodili s rodiči do kostela, později jsme do kláštera chodili také sami. Anastáz Opasek, tehdy ještě převor a otcův přítel, k nám někdy chodil na oběd a tatínek pro něj občas něco navrhoval. V klášteře jsme si nepřipadali cizí, rádi jsme bloumali po velikých tichých chodbách a hlavně po zahradě. Ta se tehdy otvírala jen dvakrát do roka, mniši tam pěstovali zeleninu a pater Aleš Gwuzd včely. Připadala nám tak obrovská, jako by snad ani neměla konec. V budovách před klášterem ještě chovali krávy, občas jsme tam mohli zajít pro mléko. V klášteře bylo dost mladých lidí, noviců, kteří přišli za Opaskem, a dělaly se tam hodně zajímavé věci. Tu „lepší“ půlku kláštera, prelaturu, obsadili Němci a v bráně naproti fortně namalovali na stěnu obludného vojáka s granátem v ruce.

Samozřejmě jsme za války věděli, co se ve skutečnosti děje, protože tatínek poslouchal každý večer rádio. Rodiče pak seděli nad mapou a sledovali, jak se

pohybují fronty. Když ze začátku válka pro Němce probíhala velmi dobře, byli z toho všichni zdrcení. Občas k nám zašel i Jan Patočka a zoufale s rodiči na mapě sledovali, jak se tomu Hitlerovi všechno daří. Když se to pak začalo otáčet, vyhlásil Churchill v rozhlase, že se má všude psát „véčko“ jako symbol vítězství, Victoria. Ale Němci to vzali za své a nařídili, že to „véčko“ znamená vítězství německých zbraní, a muselo se psát třeba i vápnem na silnicích. Obrovské „véčko“ ze žárovek svítilo i na petřínské rozhledně, a když jsme bývali v Ondřejově, vídali jsme ho dalekohledem. Za války se musela zatemňovat okna, skoro nic venku nesvítilo, nebylo takové přsvětlení oblohy jako dnes, a tak bylo v noci krásně vidět z Ondřejova až na pražský Petřín. Taky nejezdila prakticky žádná auta, a když, tak na dřevoplyn, nebo nádherné parní sentinely popelářů. Sentinel měl zaoblený předek s jednou svítilnou jako tramvaj, jenže kabina řidiče byla bez skel jako u lokomotivy. Vpředu byl stojatý parní kotel s komínkem, vedle stál řidič a místo volantu měl kliku s řetězovým převodem na přední kola. Pohon na zadní kola se přenášel bicyklovým řetězem, který dělal příšerný kravál, ale bylo krásně vidět všechny ty řetězy a páky a to se mi moc líbilo. Ještě větší senzace byl parní válec – a jinak už jezdily jen koňské povozy: pošta, uhlíři nebo ledaři do hospody.

Už jsem se zmínil o Ondřejově. Dědeček František Nušl byl profesor astronomie a ředitel ondřejovské hvězdárny, kterou založili a postavili společně s Josefem Janem Fričem. Tedy pan Frič to celé vymyslel a financoval, ale s dědečkem Nušlem vymýšleli, co se

tam bude dělat. Ondřejov byl taková rajská enkláva. Celá Manda, kopec nad Ondřejovem, kde stála hvězdárna, byla vlastně naše – obrovské, nekonečné království. Celý park byl moc hezky upravený se spoustou zákoutí a zajímavostí. Byla tam veselá slunečná místa i tmavý les, všelijaké tajemné přístroje a opuštěné černé boudy s vosími hnízdy pod střechou. Pan Frič měl velkou slabost pro Ameriku, a tak tam nechal postavit i větrné čerpadlo na vodu jako z kovbojek – taková ta kovová věž vysoká patnáct metrů, nahoře velký větrník, který čerpal vodu. Za nás už bohužel nefungoval, ale o to byl tajemnější, když někdy ve větru zavrzal.

Čas od času, když byla na hvězdárně pohotovost, třeba kvůli Perseidám v srpnu, směli jsme být večer dlouho vzhůru, a co víc, směli jsme být s astronomy, kteří pozorovali a fotografovali noční oblohu. Vrylo se mi do paměti, jak pomalu odpočítávali expozice: „Deset – devět – osm... Stop!“ A to byla nádherná věc, poněvadž to všechno bylo doopravdy, vážné i tajemné.

Na hvězdárně měl své vlastní království samozřejmě i dědeček: někdy sedal v té hlavní „pracovně“ s věží, jindy ve svém „domečku“ s odklápěcí střechou. Hodně se zabýval geodézií, přesným vyměřováním, a udělal několik docela pozoruhodných vynálezů. Kromě matematických a teoretických vědomostí měl také ohromnou schopnost improvizovat. V pracovně měl spoustu krabiček s čočkami, hranoly, zrcátka, plíšky a ozubenými kolečky, a když ho něco napadlo, začal je lepit dohromady „pečírvoskem“, až z nich byl nějaký přístroj, který fungoval.

Někdy v roce 1942 nebo 1943 ondřejevskou hvězdárnu obsadili Němci. Byli to astronomové, kteří se fakticky ulejšvali z fronty, ale to mi došlo až později. Dědečka tehdy vystěhovali z bytu ve vile, ale jinak nedělali žádné velké dusno a dědeček mohl ty své experimenty dělat dál. Němci na hvězdárně nainstalovali radar, kterým se daly pozorovat také meteory, a pokud vím, provozovali astronomii. Teprve ke konci války jim na tu ulejšvárnu přišli a museli na frontu.

V květnu 1945 přijeli i do Ondřejova Rusové. Důstojníci a vůbec vojáci, kteří přišli z fronty, byli sice drsní, ale strašně srdeční, zvlášt k dětem. Dědečkovi nějaký voják sebral hodinky, ale člověk docela chápe, že když je někdo čtyři roky na frontě, nechová se podle Gutha-Jarkovského. Dal mu za ně dost peněz, ale byly to nějaké sovětské koruny, které nikdo nechtěl. Pak to na toho vojáka prasklo a dědeček šel za velitelem a prosil ho, aby ho nechal naživu, že to nestojí za to, že si koupí jiné.

Postupně se provoz hvězdárny oživil a začali tam jezdit studenti – astronomové, fyzici. Díky tomu jsem se seznámil se spoustou později slavných astronomů, jako je Jožka Kleczek, Jarka Pernegr, Zdeněk Ceplecha, Jiří Bouška nebo Zdeněk Švestka, s těmi jsme u Fričů na zahradě hrávali tenis. Ovšem největší senzace poválečných let byl Jirka Mrázek. Byl mistrem republiky v rychlotelegrafii a opravdu nadšeným amatérským vysílačem. S rádiem a bedničkou baterií šel někam na kopec, vyndal anténu, hodil ji na strom a začal lovit, kdo se mu ozve, třeba z druhého konce světa. Ještě dnes ho slyším, jak svým nosovým, trochu huhňavým hlasem hláskoval v různých jazycích:

„Všeobecná výzva, CQ, CQ, sí kjú, sí kjú from OK1GM...“ To mě vlastně přivedlo k technice, k rádiu a k elektřině, která mě v pozdějších letech hodně zajímala. Jednou nechal Jirka vysílač na hvězdárně zapnutý, a když ráno přišel pan docent Link, začal hlasitě nadávat. Jenže to všechno šlo do éteru a během půl hodiny tam byli páni z „keseru“ (KSR – Kontrolní služba rozhlasová) a policie. Ale nějak se to vysvětlilo.

V Ondřejově jsme my kluci trávili celé léto a rodiče byli v Praze: otec měl práci a maminka si trochu odpočinula. Starali se o nás dědeček s babičkou. Dědeček toho moc nenamluvil, ale když s námi šel do lesa, vždycky něco zajímavého našel: kus kamene, veliké mraveniště nebo choroš na stromě. Babička vařila a v létě zavařovala ovoce do „vekovek“, lisovala malinovou šťávu, učila mě znát květiny a dělala si se mnou herbář. Na velké zahradě, kterou později zastavěli, byla spousta ovocných stromů a džungle malin a každý den jsme ji obcházeli, kde co už dozrávalo. Pamatuji si bílá „skleněná“ jablíčka, dlouhé hrušky „alexandry“ a ovšem báječné blumy, žluté, červené, modré.

Zhruba na tři neděle jsme pak s rodiči jezdili k otcovu strýci do Jablonného nad Orlicí a moc jsme se na to těšili. To bylo zase něco úplně jiného než ondřejovský kopec. Jablonné je docela hezké podhorské městečko s krásnou barokní farou ve velké zahradě – a tady byl otcův strýc Václav farářem. Dostal se sem před první světovou válkou jako mladý kněz. Začínal sice v sousední německé vesnici, v Čenkovicích, ale když pak přišla velkoněmecká propaganda, nemohl

jako Čech v té vesnici obstát, takže ho přeložili do nejbližší české obce, a to bylo Jablonné. Strýček byl z chalupy, rozuměl hospodaření, takže místní lidé si k němu chodili pro radu. Ještě na stará kolena choval kozy a sedlákům uměl poradit v rodinných patáliích, na poli, ve stodole i ve chlévě. Tihle venkovští lidé měli v sobě takový zvláštní samozřejmý klid, jaký jsem od té doby nikde jinde nepoznal.

Rodiče si se strýčkem dobře rozuměli, nesmírně si ho vážili, ale v jedné věci se nemohli shodnout: „Co vás to napadá jezdit na dovolenou? Když někde bydlíš, buď se ti tam líbí, tak proč bys jezdil jinam, anebo se ti tam nelíbí, a tak se odstěhuj!“ Jít na pouť, to ano, ale k čemu jezdit na dovolenou, to strýček do smrti nepochopil.

Fara měla svá veliká kouzla. Na obrovské dvoupatrové půdě byla spousta tajemných starých předmětů, které tam lidé postupně odložili. V patře byl sál s loutkovým divadlem, které tam strýček ve dvacátých letech zařídil, s kulisami a velikánskými loutkami, kterých jsem se bál. Na veliké chodbě v prvním patře byla galerie všech farářů od roku 1650. Každý měl u svého portréту jméno, takže vím, že ten první se jmenoval Casparus Caspar. Měl bílou paruku, bílý límec a tvářil se hodně přísně. Když jsme večer chodili do postele – spali jsme v prvním patře –, přísně se na nás koukal a my jsme si představovali, co by se tak stalo, kdyby promluvil... Takže si umím představit, co to je Bílá paní. Měli jsme ji skoro doma, i když to byl černý pán.

Když jsem byl větší, objevil jsem v Jablonném i pozoruhodnou knihovnu. Faráři nemají děti, svůj